

УДК 342.9

© 2012 р. В.В. Гордєєв

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ПІЗНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ АДМІНІСТРАТИВНИМ СУДОМ

Розкривається поняття і зміст юридичних фактів, їх пізнання, досліджуються процесуальні юридичні факти в адміністративному судочинстві.

Ключові слова: доказування, пізнання, юридичний факт.

Постановка проблеми. Теорія пізнання юридичних фактів не належить до новітніх інститутів права. Її проблеми почали досліджуватися ще в буржуазній науці права, достатню увагу приділено їм в радянському та сучасному правознавстві, в галузевих науках, в адміністративному судочинстві. Однак, на сьогодні, робота в даному напрямку є незавершеною, а тому потребує подальшого дослідження.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідженню питання пізнання юридичних фактів приділялась увага таких вчених як Авер'янов В.Б., Алексєєв С.С., Голосніченко І.П., Калюжний Р.А., Кікоть Г.В., Колпаков В.К., Красавчіков О.А., Кузьменко О.В., Пацурківський П.С., Рожкова М.А., Рябченко О.П., Селіванов А.О., Солодовник Л.В., Чувакова Г.М. та ін.

Метою статті є комплексне дослідження пізнання процесуальних юридичних фактів адміністративним судом. Для досягнення зазначеної мети поставлені такі **завдання**: дослідити юридичні факти (у тому числі й процесуальні) в адміністративному судочинстві та їх пізнання.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розкриття теми дослідження, розкриємо понятійний апарат пізнання та юридичних фактів.

Юридичний факт – це конкретні життєві обставини у формі дії чи події, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин, набуття певних прав і обов'язків [1, с. 1071]. Зауважимо, в юридичній літературі сукупність юридичних фактів, необхідних і достатніх для настання передбачених законом юридичних наслідків прийнято називати фактичним складом [2, с. 48].

Пізнання – це складний процес чуттєвого сприйняття й абстрактного мислення, заснований на практиці та перевірений нею. Цей процес здійснюється за законами діалектики та має загальний характер незалежно від того, що служить об'єктом пізнання: закономірність того або іншого явища, дія чи ефективність правової норми

або ж звичайна життєва ситуація. Разом з тим, залежно від конкретних цілей пізнання, особливостей використовуваних при цьому приватних методик і прийомів, у науці виокремлюють три його різновиди: буденне (життєве), наукове та спеціальне [3, с. 225].

У літературних джерелах буденне (життєве) пізнання визначається як знання, що реалізується в природному повсякденному житті та базується на переконаності здорового глузду й практичної свідомості.

Наукове пізнання дослідники називають видом пізнавальної діяльності людини, що відповідає критеріям внутрішньої несуперечності, об'єктивності, критикуємості, загальнозначущості, інваріантності знань [4, с. 3].

На думку Комзюка А.Т., Бевзенко В.М. та Мельника Р.С., доказування в адміністративному процесі передбачає наявність таких взаємозв'язаних та взаємозалежних елементів як: пізнання, суб'єкт пізнання, об'єкт пізнання. Обумовленість та залежність цих елементів визначається тим, що лише у своїй сукупності вони утворюють явище „доказування”, тоді як відсутність принаймні одного із них виключає можливість здійснення доказування. Об'єкт пізнання в адміністративному процесі утворюють: власне публічно-правовий спір, з приводу якого позивач звернувся до суду та порушено адміністративну справу; особливості й обставини публічно-правового спору (наприклад, час, місце, підстави виникнення) [5, с. 272].

У процесі пізнання як елемента доказування виконуються розумові завдання, що сприяють одержанню інформації про публічно-правовий спір. Пізнавальна діяльність має такі особливості: 1) ретроспективний характер (здійснюється після виникнення правового спору); 2) пізнання провадиться у формі доказування (за допомогою процесуальних засобів); 3) така діяльність здійснюється спеціальними суб'єктами (суд, сторони, треті особи, процесуальні представники); 4) пі-

знання має на меті одержання інформації, що впливає на встановлення істини у справі; 5) засоби здійснення діяльності, визначені у процесуальному законі. Суб'єкт пізнання є спеціальним, тобто його коло чітко визначено процесуальним кодексом і розширенню не підлягає. Основним суб'єктом пізнання в адміністративному процесі виступає суддя. Розумова пізнавальна діяльність судді має специфіку обумовлену предметом пізнання – публічно-правовим спором [6, с. 139].

Пізнання фактичних обставин справи відбувається безпосереднім або опосередкованим шляхом. В основному процесуальні юридичні факти встановлюються судом безпосередньо, в залі судового засідання. Безпосереднє пізнання процесуальних юридичних фактів може здійснюватися як судом у стадії розгляду справи, так і суддею одноособово, наприклад, виявлення недоліків позовної заяви при її прийнятті, розгляд клопотання про забезпечення позову тощо. Оскільки суд (суддя) є очевидцем процесуальних юридичних фактів при безпосередньому пізнанні, то їй не виникає потреби в їх доказуванні [7, с. 219].

Необхідність у доказуванні фактичних обставин, в тому числі процесуального характеру, виникає при опосередкованому пізнанні, тобто у разі встановлення фактів, що мали місце до і поза судовим засіданням. С. В. Курилев писав, що судові доказування може бути як у формі безпосереднього, так і опосередкованого пізнання [8, с. 35]. Ю.К.Осипов характеризує процесуальне доказування як форму опосередкованого пізнання [9, с. 2].

Сукупність юридичних фактів, які необхідно встановити шляхом опосередкованого пізнання, довести суб'єктом доказування, називається предметом доказування.

Поряд з включенням процесуальних юридичних фактів до загального предмета доказування у справі, встановлення наявності конкретної групи процесуальних фактів може входити до локального предмета доказування при здійсненні будь-яких дій судом.

Сукупність процесуальних юридичних фактів в залежності від їх правових наслідків, тобто наявності впливу на вирішення справи судом можуть або входити в якості самостійного елемента в основний предмет доказування у справі поряд з матеріально-правовими фактами або ж утворювати самостійний предмет доказування [10, с. 139].

Безпосереднє та опосередковане пізнання процесуальних юридичних фактів тісно переплітаються. Так, для застосування санкцій (приводу) до осіб, які беруть участь у справі недостат-

ньо безпосередньо переконатися у факті неявки особи. Для притягнення до процесуальної відповідальності необхідно доказати факти, що свідчать про неповажну неявку, адже кожному виду державного примусу притаманні свої особливості як за колом осіб, до яких цей примус застосовується, так і заходами, що характерні для різних видів правового примусу [11, с. 230].

Так, частиною 1 статті 272 КАС України встановлено, що до належно викликаній особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судові засідання або не повідомили причини неприбуття, може бути застосовано привід до суду через органи внутрішніх справ з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення.

Суб'єктами пізнання як елемента доказування процесуальних юридичних фактів є не тільки особи, що беруть участь у справі, але й інші суб'єкти, наприклад, суд або суддя.

Частинами 4, 5 статті 11 КАС України встановлено, що суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає (принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі).

Зазначений принцип реалізовується також нормами ст. 71 КАС України, відповідно до яких кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, встановлених статтею 72 цього Кодексу. В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову. Якщо особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати докази, то вона повинна зазначити причини, через які ці докази не можуть бути надані, та повідомити, де вони знаходяться чи можуть знаходитися. Суд сприяє в реалізації цього обов'язку і витребує необхідні докази. Про витребування доказів або про відмову у витребуванні доказів суд постановляє ухвалу. Ухвала суду про відмову у витребуванні доказів окремо не оскаржується. Заперечення проти неї може бути включене до апеляційної чи касаційної скарги на рішення суду, прийняте за наслідками розгляду справи. Суб'єкт владних повноважень повинен подати

суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. У разі невиконання цього обов'язку суд витребує названі документи та матеріали. Суд може збирати докази з власної ініціативи. Якщо особа, яка бере участь у справі, без поважних причин не надасть докази на пропозицію суду для підтвердження обставин, на які вона посилається, суд вирішує справу на основі наявних доказів.

Адміністративний суд має активно підтримувати перебіг провадження, досліджувати фактичні обставини справи в найбільш повному обсязі. Для цього суд повинен сприяти активній участі учасників провадження у дослідженні фактичних обставин справи та їх з'ясуванні. Суд під час розгляду справи не повинен бути стороннім спостерігачем. Закон зобов'язує суд створювати необхідні умови для всебічного, повного й об'єктивного дослідження справи, а також контролювати дії сторін, активно досліджувати представлені докази і виключати з розгляду ті з них, які є неприпустимими, залучати нові, забезпечувати неухильне додержання учасниками судового процесу всіх правил судочинства, встановлених законом [12, с. 4]. Таким чином, адміністративний суд має повністю встановити обставини справи, щоб ухвалити справедливе й об'єктивне рішення [13, с. 35].

Теорія та практика адміністративного судочинства України знаходить принцип офіційного з'ясування усіх обставин справи у ряді норм КАС України, на реалізацію яких суд: 1) визначає обставини, які необхідно встановити для вирішення спору, а також з'ясовує, якими доказами сторони можуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо цих обставин (п. п. 3, 4 ч. 4 ст. 111 КАС України); 2) пропонує особам, які беруть участь у конкретній справі, доповнити чи пояснити певні обставини справи, а також надати суду додаткові докази (ч. 5 ст. 11, ч. 1 ст. 114 КАС України); 3) за власною ініціативою повинен виявити і витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає (ч. ч. 4, 5 ст. 11, ч. 4 ст. 65, ч. 5 ст. 71, п. п. 1, ч. 2 ст. 110 КАС України); 4) також може визнати обов'язкову участь у судовому засіданні сторони (чи сторін) або третьої особи, якщо виникне необхідність заслухати її особисто (п. 2 ч. 2 ст. 110, ст. 120 КАС України); 5) може визнати за необхідне дослідити докази щодо обставин, які визнаються сторонами, якщо у нього може виникнути сумнів щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання (ч. 3 ст. 72 КАС України); 6) під час допиту свідка у суді може задавати йому питання в будь-який час, а

не лише після закінчення допиту його особами, які беруть участь у справі, як це здійснюється у цивільному судочинстві (ч. 8 ст. 141 КАС України) [14, с. 93].

Звернемо увагу на точку зору О. М. Круглова, який вказує, що юридичне доказування є різновидом (способом існування) загального процесу пізнання дійсності [15, с. 8]. Оскільки доказування є невід'ємною частиною діяльності правозастосовних органів, то під час такої діяльності має місце пізнання дійсності, яке відбувається в опрацьованих наукою та апробованих практикою формах за допомогою відповідних засобів пізнання, у тому числі й технічних. При цьому, основна особливість такого пізнання полягає в тому, що воно здійснюється на ґрунті права та в юридично визначеному порядку. Причому, слід зазначити, що законодавча регламентація призводить до того, що ця діяльність та відповідні її аспекти втілюються у відповідні права та обов'язки осіб, які приймають участь у доказуванні [16, с. 76]. Так, на думку Л. В. Ковалю, за ознакою цілеспрямованості можуть бути виділені: право й обов'язок досліджувати й оцінювати доказ у справі, тобто встановлювати об'єктивну істину; право й обов'язок ухвалення конкретного рішення в справі [17, с. 183–184].

Правову позицію з приводу даного питання розкрито у постанові колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 27 травня 2008 року, ухвалено у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю "Фірма 1" до Державної податкової інспекції у Печерському районі м. Києва (далі - ДПІ) про визнання недійсним податкового повідомлення-рішення.

Скасовуючи судові рішення та направляючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції, Верховний Суд України зазначив, що на думку колегії суддів, перелік доказів, на які посилається касаційний суд в оскаржуваній ухвалі, є обов'язковим, але не вичерпним.

Виходячи із сутності заперечень проти позову, суд повинен був витребувати від ДПІ докази, які підтверджують її доводи. Якщо ДПІ таких доказів не надала або надані докази були недостатніми, суд, керуючись частинами 4 та 5 статті 11 КАС України, зобов'язаний був з власної ініціативи витребувати докази, які підтверджують або спростовують ці обставини.

Суд не вимагав від відповідача надати такі докази, не створив стороні у справі необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства.

Верховний Суд України також зазначив, що при новому розгляді справи суду слід урахувати, що згідно з частиною 1 статті 138 КАС України предметом доказування є обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення або які мають інше значення для вирішення справи та які належить встановити при ухваленні судового рішення у справі [18].

Висновок. Отже, пізнання фактичних обставин справи відбувається безпосереднім або опосередкованим шляхом. В основному процесуальні юридичні факти встановлюються судом безпосередньо, в залі судового засідання.

Сукупність процесуальних юридичних фактів в залежності від їх правових наслідків, тобто впливу на вирішення справи судом можуть або входити в якості самостійного елемента в основний предмет доказування у справі поряд з матеріально-правовими фактами або ж утворювати самостійний предмет доказування.

Список літератури

1. Гордєєв В.В. Юридичні факти : [міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т.] / Гордєєв В.В. – К. : Атіка, 2011. – . –
- Т. 7. - Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності – 2011. – 1120 с.
2. Гордєєв В.В. Поняття і зміст фактичного складу / В.В.Гордєєв // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. Вип. 597: Правознавство. - Чернівці: ЧНУ, 2011. – С. 45-49.
3. Олексієва І.М. Доказування у справах про адміністративні правопорушення / І.М.Олексієва // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. - №4 – С. 222 – 228.
4. Ильин В.В. Теория познания / Ильин В.В. – М. : Изд-во МГУ. – 1993. – 165 с.
5. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : навч. посіб. / [Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С.]. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
6. Коновалова О.В. Юридична психологія : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / О.В. Коновалова, В.Ю. Шепітько– К. : Ін Юре, 2005. - 422 с.
7. Осипов Ю.К. К вопросу о соотношении судебного познания и судебного доказывания / Ю.К. Осипов // Сб. уч. трудов. Свердловск, 1967, Вып. 7.
8. Курьлев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии / Курьлев С. В. – Минск. – 1969. – 439с.
9. Осипов Ю. К. Косвенные доказательства в советском гражданском процессе: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 „Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Ю. К. Осипов. – Свердловск, 1954. – 16 с.
10. Ярков В.В. Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права : дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право / Ярков Владимир Владимирович. – Екатеринбург, 1992. – 523 с.
11. Процесуальний примус в адміністративній відповідальності : монографія / [В.К. Колпаков, В.В. Гордєєв, І.М. Сопілло та ін.] – Х. : Харків Юридичний, 2011. – 416 с.
12. Бойко В. Ф. Проблеми правосуддя в Україні і шляхи їх вирішення / В. Ф. Бойко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 3–7.
13. Гордєєв В.В. Офіційне з'ясування всіх обставин в адміністративній справі / В.В. Гордєєв // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2010. – № 4. – С. 30 – 36.
14. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Настільна книга професійного судді при розгляді адміністративних справ. Науково-практичний посібник для судді. – Х.: Харків юридичний, 2011. – 480 с.
15. Круглов О. М. Доказування і докази у справах про адміністративні правопорушення посадових осіб : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. М. Круглов. – Х., 2003. – 18 с.
16. Штих О.В. Аналіз значення доказування у справах про адміністративні правопорушення / О.В. Штих // Юридична наука і практика. – 2011. - № 2 – С. 73 – 79.
17. Коваль Л. В. Административно-деликтное отношение / Коваль Л. В. – К. : «ВИЩА ШКОЛА», 1979. – 231 с.
18. Постанова Верховного Суду України від 27 травня 2008 року у цивільній справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю “Фірма 1” до ДПІ про визнання недійсним податкового повідомлення-рішення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

Стаття надійшла до редколегії 11 червня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" відповідальним секретарем Р.О. Гаврилюк.

V.V. Gordeev

The jural facts perception in administrative justice

Summary

The article discloses the notion and the content of jural facts, perception of it, researches the adjective jural facts in administrative justice.

Keywords: proving, perception, jural fact.

В.В. Гордеев

Познание юридических фактов в административном судопроизводстве

Аннотация

Раскрывается понятие и содержание юридических фактов, их познания, исследуются процессуальные юридические факты в административном судопроизводстве.

Ключевые слова: доказательства, познание, юридический факт.